

אם יש דיני פורים המשולש בפורים קטן שחל בשבת

ה. להלכה קי"ל לעיקר דלא כד' הר"ן ודעימיה, דאין חיוב משתה ושמחה בפורים קטן, אך מ"מ כתב הרמ"א דראוי לצאת ידי המחמירים ולהרבות קצת בסעודה, וא"כ אין לומר בו ג"כ תחנון ולמנצח, כי בכלל החומרא של משתה ושמחה הוא שלא לנהוג בו הספד ותענית, וה"ה אמירת תחנונים שדינם כהספד.

נמצינו למידין דהוראת הגר"ק זצ"ל מבוארת היטב בטעמה ומקורה. אך מ"מ לדינא בודאי חידוש גדול הוא, ומהא דלא מצאנו במשך הדורות לאחד מן הפוסקים או ספרי המנהגים שדן בזה, נראה בעליל דלא עלה על דעתם חידוש כזה.

[ואין לומר דלא דיברו בזה הפוסקים כי הוא דבר שאינו מצוי שיחול פורים קטן דמוקפין בשבת, דהא להדיא דיברו בזה גדולי הפוסקים וכתבו דאם חל פורים קטן דמוקפין בשבת אין אומרים בו צ"צ, והובא במשנ"ב (סי' תרצ"ז סק"ב), וגם באמת הוא דבר המצוי שחל פורים קטן דמוקפין בשבת (כל ז' שנים בממוצע, עי' בהערה)].

ונראה לבאר כמה טעמים לנטות מן החשבון הנ"ל, ומתחילה נבאר בקצרה ואח"כ נרחיב בהם;

ד' הפמ"ג דפורים קטן נוהג רק בי"ד גם למוקפין

[א] דעת הפמ"ג דאף להדעות דיש חובת משתה ושמחה בפורים קטן, אינו נוהג אלא בי"ד בין לפרזים ובין למוקפין, והובא להלכה במשנ"ב (סי' תרצ"ז סק"ד), ולפ"ז אין חיוב משתה ושמחה בשבת כדי שיחזה ליום א'. [אולם להלן יבואר דדבריו צ"ע, ורבים מפוסקי זמנינו הכריעו לדינא דלא כהפמ"ג, דגם בפורים קטן חובת משתה ושמחה במוקפין הוא בט"ו].

חובת סעודה גמורה או רק ניהוג של שמחה

[ב] אף להדעות דיש חובת משתה ושמחה בפורים קטן, יש לחקור אם הוא חובת משתה ושמחה גמור מדין פורים, או רק חיוב משתה ושמחה קצת כמו שמצאנו ברמ"א (סי' תרצ"ה ס"ב) לענין יום ט"ו בפרזים בכל שנה דיש חיוב של משתה ושמחה קצת, ומדברי הר"ן הנ"ל נראה כצד הא', אבל מדברי רבינו פרץ נראה להוכיח כצד הב', ולצד זה מסתבר שהוא נוהג בשבת ואינו נדחה ליום א', כי יסוד דינו אינו מצוה חיובית של סעודה לכבוד הנס אלא דין בהנהגת היום שיהיה יום שמחה, ודין זה יכול להתקיים בשבת כפי שיבואר.

בב"ב שיש בה ספק חיבור ליפו המוקפת חומה מימות יהושע בן נון].
² והנה הר"ן שם דן לענין משלוח מנות בפורים קטן אם דינו כמשתה ושמחה או כמתנות לאביונים, וכתב להכריע שדינו כמתנות לאביונים, והובא בב"י, אולם ידועים דברי הכתב סופר (ע"ת סו"פ תצוה) שכתב בד' תוס' דלא כהר"ן, וצידד למעשה דהמחמיר בסעודה בפורים קטן יעשה ג"כ משלוח מנות, כי חיוב משלוח מנות תלוי בחיוב סעודה, דאם סועד בעצמו עליו לשלוח מנות גם לחבירו כמו רעים האהובים בעת שמחתם, ולכן לא הוזכר במתני' חילוק בין אדר ראשון לאדר שני כי אם מגילה ומתנות לאביונים, וביאר כן בל' הרמ"א, דאין לאחוז החבל בשני ראשים לקיים סעודה בלא משלוח מנות.

³ סדר השנים בתקופתנו שחל בהם פורים קטן דמוקפין בשבת; ת"ש תש"ג תש"ו תש"ז תשכ"ז תשל"ג תשד"ס תשנ"ז תשע"א תשע"ד תשפ"ד תשצ"ה תשצ"ח תת"א.

בשנה זו חל פורים קטן דמוקפין בשבת, וכן אירע בשנת תשע"ד, ובאותה שנה נתפרסם בשם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל חידוש מופלא ביותר, **דביום א' ט"ז אדר א' אין לומר תחנון ולמנצח** כדין פורים המשולש, ואפי' בפרזים, ושמענו שכן נהגו על פיו בבית מדרשו, וכ"כ הגר"ק זצ"ל במכתבים שונים, והובאו בהערה¹.

והנה לפו"ר הוראה זו היא מילתא דתמיהא ממש. אולם באמת נראה דהוראה זו מבוארת להפליא, ע"פ כמה יסודות נאמנים;

א. ידוע שנחלקו הראשונים אם יש דין משתה ושמחה בפורים קטן (הובאה הפלוגתא בטור רמ"א ומשנ"ב סי' תרצ"ז), וד' הר"ן (מגילה ו: ויעוד ראשונים דיש חיוב משתה ושמחה בפורים קטן כמו בפורים גדול, ומקורו מהמבואר במתני' (שם) 'אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים' ופירשו בגמ' 'הא לענין מספד ותענית זה וזה שוין', וכתב הר"ן דבע"כ גם לענין משתה ושמחה זה וזה שוין, שהרי המקור לאיסור הספד ותענית הוא מהכתוב 'לעשות אותם ימי משתה ושמחה', 'שמחה מלמד שאסורים בהספד, משתה מלמד שאסורים בתענית' (גמ' מגילה ה:)².

ב. לדעת הר"ן ודעימיה, כשם שבשנה שחל פורים בשבת נדחית חובת משתה ושמחה ליום א' ט"ז אדר, ה"ה כשחל פורים קטן בשבת נדחית חובת משתה ושמחה ליום א', דמאי שנא.

ג. אם יש דין משתה ושמחה ביום א' בודאי יש בו איסור הספד ותענית, כמבואר בגמ' מגילה הנ"ל 'שמחה מלמד שאסורים בהספד, משתה מלמד שאסורים בתענית', ועל כן אין לומר בו תחנון ולמנצח, דכללא הוא, דכל הימים האסורים בהספד ותענית אין אומרים בהם תחנון ולמנצח (עי' ביאור הגר"א סי' תרצ"ג ס"ג וסי' תרצ"ז דמטעם זה אין אומרים תחנון ולמנצח בפורים קטן ופורים גדול בב' הימים, וכ"ה בריטב"א מגילה ה: ד"ה ושמעתי).

ד. יום האסור בהספד ותענית במוקפין, אסור ג"כ בפרזים, דלענין הספד ותענית לא חילקו ביניהם, כמו שאמרו בגמ' (מגילה ה:) אהא דכתיב במגילת תענית 'את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר יומי פוריא אינון דלא למספד בהון' ואמר רבא לא נצרכא אלא לאסור את של זה בזה ואת של זה בזה, כלומר דיום האסור בהספד ותענית במוקפין אסור ג"כ בפרזים, וכן להיפך, ומטעם זה קי"ל דב' הימים של י"ד וט"ו אסורים בהספד ותענית בפורים קטן ופורים גדול בין בפרזים ובין במוקפין, וא"כ להדעות דיום ט"ז אדר אסור בהספד ותענית במוקפין יש לאוסרו גם בפרזים.

¹ בספר שיח התורה (ח"ב תשו' תשכ"ג); **שאלה**. באדר א' כשט"ו חל בשבת האם ביום א' דהיינו ט"ז אדר פורים אומרים תחנון, או דכיון דהוי כפורים המשולש דמוקפין אין אומרים. **תשובה**. 'אין אומרים'. ובספר שערי ציון (ח"א עמ' רס"ו); **שאלה**. בפורים קטן שט"ו באדר חל בשבת שמעתי בשם רבינו שליט"א דגם ביום א' אין אומרים תחנון משום דבאדר ב' בכונן דא הוי פורים המשולש ולא אומרים תחנון גם ביום א', האם נכונה שמועה זו, והאם הדין גם בב"ב כן שלא יאמרו מדין סמוך ונראה, והאם גם למנצח לא יאמרו. **תשובה**. 'נכון'.

וכן שמעתי מחכ"א שנוכח בשמחת שבע ברכות שנערכה בשנת תשע"ד בהשתתפות הגר"ק זצ"ל ודרש שם הגר"ר אליהו מן שליט"א בפני הגר"ק, ואמר בשמו שנתחדשה הלכה בבית מדרשינו שלא לומר תחנון ולמנצח בבני ברק בט"ז אדר א' שחל ביום א', [והוסיף החכם הנ"ל דמשמעות דבריו היתה שכן הוא מורה ובא בכל ערי הפרזות ולא רק

תשלומין לסעודת פורים קטן

ג] השו"ע פסק כהדעות דאין כלל חובת משתה ושמחה בפורים קטן, וגם הרמ"א כתב דאין נוהגין לעשות משתה ושמחה בפורים קטן, (ויש גם דעה נוספת של הרא"ש שהובא בשו"ע דאין שום דין נוהג כלל בפורים קטן ומותר גם בהספד ותענית), אלא שסיים הרמ"א דאף שאין נוהגין להרבות במשתה ושמחה מ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים וטוב לב משתה תמיד, אך אי"ז אלא חומרא בעלמא ולא בגדר ספיקא דדינא, וביאר המשנ"ב (סק"ה) 'וזהו שסיים הרמ"א וטוב לב משתה תמיד, היינו שטוב להרבות לכבוד הנס שנעשה בעתים הללו', ועל כן נראה פשוט דטעם זה שייך רק ביומו, אבל לא שיהא דין תשלומין לסעודה בט"ז אדר, וכ"ש שלא לבטל חיוב תחנון ולמנצח בט"ז אדר מחמת כן.

אמירת תחנון בפרזים ביום א' דפורים המשולש

ד] אף לדברי הגר"ח זצ"ל דיש דין פורים משולש בפורים קטן, מ"מ מה שנקט דמחמת כן יש איסור הספד ותענית בט"ז אדר א' גם בפרזים, הוא חידוש טפי, דגם בפורים גדול נחלקו פוסקי זמנינו אם יש איסור הספד ותענית בפרזים בט"ז אדר שחל ביום א', ודעת רוב פוסקי זמנינו דאין איסור הספד ותענית ואומרים תחנון בפרזים ביום זה⁴, והגר"ח ק' לטעמיה אזיל שצידד מקדמת דנא שלא לומר תחנון בפרזים ביום זה⁵, ונבאר בקצרה כמה טעמים דאין איסור הספד ותענית בפרזים ביום זה;

גדר יום ט"ז בפורים משולש - עיצומו של יום או רק דין תשלומין לסעודה

א. ידוע לחקור בגדר דין פורים משולש, אם עיצומו של יום הפורים נדחה ליום א', או הוי רק דין תשלומין על חובת הסעודה והשמחה [ויש בזה הרבה נפ"מ כגון אם יש דין מוקף בן יומו ביום א' וכן אם נוהג בו דין אבילות ועוד, והאריך בזה בספר פורים משולש להגר"ש דבליצקי זצ"ל], ולצד הב' י"ל דלא שייך בזה התקנה של מגילת תענית 'לאסור את של זה בזה', דזהו רק כשיש איסור הספד ותענית מחמת עיצומו של יום.

ב. יש לחקור בגדר דין 'לאסור את של זה בזה', אם הכוונה להשוות דינם של בני המוקפין לבני הפרזים לענין איסור הספד ותענית (כ"כ בהשגת הראב"ד על הר"ף מגילה ד, וע"ע שפת אמת מגילה ה: ד"ה וכו' פשיטא), או הכוונה להשוות יום י"ד ויום ט"ו זה לזה לענין איסור הספד ותענית (כן נקט הטורי אבן מגילה שם ד"ה ה"מ בהספד ותענית), ולצד הב' לא שייך זאת ביום ט"ז.

ג. עוד י"ל דלא נאמר כלל דין 'לאסור את של זה בזה' כי אם בימי י"ד וט"ו שהם מעיקר תקנת מרדכי ואסתר ולא ביום ט"ז שאינו אלא מדין תשלומין, ומצינו לכמה ראשונים שנקטו דליכא להאי דינא כלל בפורים קטן (כלומר דאיסור הספד ותענית בי"ד אדר א' נוהג רק בפרזים ובט"ו נוהג רק במוקפין), דלא תקנו כן אלא בימי הפורים שנתקנו ע"י מרדכי ואסתר, ואף דלא קיי"ל הכי, מ"מ לענין יום ט"ז י"ל דכו"ע מודו דאין נוהג בו דין זה.

⁴ האגרות משה זצ"ל (שמעתתא דמשה סי' תרצ"ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פמ"ט) שבט הלוי (מבית לוי חט"ו) הגר"נ קרליץ זצ"ל (חוט שני שבת ח"ד עמ' שס"ג) הגר"ב צ' פלמן זצ"ל (שלמי תודה פורים סי' מ"א) ועוד, וכן משמע מספר פרי האדמה (הובא בכה"ח סי' קל"א ס"ק ק"ב), וכן הביא בספר פורים משולש להגר"ש דבליצקי זצ"ל (פ"ה הערה א') משו"ת מהרלב"ח (סי' ל"ב) ואור שמח (חידושי רבי מאיר שמחה מגילה ה:) שנקטו בפשיטות דאין איסור הספד ותענית בפרזים בט"ז אדר שחל ביום א', וכתב דלפ"ז פשוט דאומרים תחנון ולמנצח.

⁵ בספר שאלת רב (ח"ב פל"ט) הליכות חיים (ח"א פל"ז אות ת"ד) עלי ש"ח (עמ' רי"ז) מישרים אהבוך (עמ' רל"ב), וכן הורה הגרש"א זצ"ל (הליכות

חידושו של הגר"א דאיסור הספד ותענית בט"ו לפרזים אינו מדין פורים אלא מדין ימים שנעשו בהם נסים לישראל

ד. בביאור הגר"א (סי' תקס"ח ס"ז) חידש דדין 'לאסור את של זה בזה' האמור במגילת תענית אינו שייך כלל לתקנת יום הפורים ומצוותיו, אלא הוא דין בפנ"ע של איסור הספד ותענית בימים שנעשו בהם נסים לישראל האמורים במגילת תענית, וימי י"ד וט"ו אדר הם ימים שנעשו בהם נסים לישראל ולכן יש בהם איסור הספד ותענית בין בפרזים ובין במוקפין (והארכנו טובא במק"א בד' הגר"א ובנפ"מ רבות העולות מזה, ועי' בשו"ת חת"ס אור"ח סי' קס"ג ושו"ת אהל משה להגרא"מ הורביץ זצ"ל ח"ב סי' קל"ב שנו"ב בד' הגר"א), ולפ"ז ברור ופשוט דאין דין זה נוהג ביום ט"ז אדר בכל גווני.

ה] גם לפי הדעות דיש לנהוג איסור הספד ותענית בפרזים בט"ז אדר שחל ביום א', ודלא ככל האמור, מ"מ לענין חודש העיבור דעת כמה ראשונים דאין נוהג בו כלל דין 'לאסור את של זה בזה', ולדבריהם אין איסור הספד ותענית בט"ו אדר א' בפרזים, ואע"ג דלא קיי"ל כדבריהם מ"מ יש לצרף דעה זו לענין יום ט"ז אדר א'.

סוף דבר, הוראת הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שלא לומר תחנון ולמנצח ביום ט"ז אדר א' שחל ביום א' מדין פורים המשולש היא הוראה מחודשת, ומסתימת דברי הפוסקים בכל הדורות שלא דנו בזה כלל נראה דלא עלה על דעתם חידוש דין זה, וביארנו כמה טעמים בזה. ועתה נרחיב בטעמים הנ"ל;

מוקפין חייבים בפורים קטן יותר מפורים גדול

א] הבאנו דעת הפמ"ג (סי' תרצ"ז א"א סק"א) שחידש דאף להדעות דיש חובת משתה ושמחה בפורים קטן, אינו נוהג אלא בי"ד בין לפרזים ובין למוקפין, והעתיקו המשנ"ב (סק"ד). וצ"ב דלדבריו נמצא דהמוקפין מתחייבים בפורים קטן חיוב שאין להם בפורים גדול, דהיינו חיוב משתה ושמחה בי"ד, (ועמד בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' כ"ח).

בגדר חילוק הזמנים של י"ד וט"ו - ב' חיובים או חיוב אחד והחילוק הוא רק בזמני הקיום

ונראה לבאר עפ"מ שידוע לחקור ביסוד חילוק הזמנים בין פרזים למוקפין, אם הוא חילוק בעיקר החיוב, דחיוב י"ד וחיוב ט"ו ב' חיובים נפרדים הם, או דבעיקרו חיוב אחד הוא לקיים מצוות הפורים בכל שנה, והחילוק הוא רק בזמני הקיום, דהפרזים מחוייבים לקיים בי"ד והמוקפין בט"ו, כלומר דלצד הא' פרזים חייבים במצוות הפורים בי"ד לזכר הנס שנעשה לפרזים בי"ד ומוקפין חייבים במצוות הפורים בט"ו לזכר הנס שנעשה לשושן בט"ו, וכמו ב' עיירות שאירעו בהם נסים וקבעו פורים בכל עיר ביום שאירע שם הנס (כמבואר במשנ"ב סי' תרפ"ו סק"ח 'כולים בני עיר לתקן בהסכמה ובחרם עליהם ועל הבאים אחריהם לעשות פורים ביום שנעשה בו נס'), דפשוט דב' חיובים נפרדים הם ולא שייכי זל"ז כלל, אולם לצד הב' חיוב אחד הוא ותקנה כללית היא לעשות פורים לזכר ישועתן של ישראל, וחילוק הזמנים הוא רק בזמני הקיום. ובמק"א הבאנו ראיות רבות

שלמה פכ"א) מפני שכן המנהג, וכן האריך הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שם) ומסקנתו במהדורות האחרונות של הספר דמספק עדיף שלא לומר.

⁶ במק"א הארכנו לבאר דגם הרמ"א צירף דעות אלו להלכה במה שנקט דאין להחמיר כהדעות דיש חובת משתה ושמחה בפורים קטן אלא בי"ד לפרזים ולא בט"ו, והא"ר שם כתב דהלבוש חולק ומחמיר כן גם בט"ו, אולם מקור דברי הרמ"א הוא בהגהת רבינו פרץ על הסמ"ק שצידד דאין דין 'לאסור את של זה בזה' בפורים קטן, ולדבריו אין גם איסור הספד ותענית, והרמ"א צירף דעה זו לענין חיוב משתה ושמחה מאחר והוא חומרא בעלמא, ואכמ"ל.

וביאר הרמב"ן שם דהחלוקה היא כדי להדגיש שהנס בפרזים היה גדול מן המוקפין ע"ש בדבריו, אמנם לגבי פורים קטן י"ל דלא תקנו חלוקה זו בין פרזים למוקפין כי החיוב הוא רק לעשות זכר לעיקר הנס, (וכע"ז כתב במשנת יעקב שם).

אולם אחר כל האמור דברי הפמ"ג מחודשים טובא, וכבר העירו פוסקי זמנינו דמקורו של הפמ"ג הוא מדברי הב"י בשם רבינו פרץ (בהגהותיו על הסמ"ק), אולם בדברי רבינו פרץ במקורם משמע להדיא דפרזים נוהגים במשתה ושמחה ב"ד ומוקפין בט"ו, ועי' בהערה⁷. ולכן כתבו רבים מפוסקי זמנינו דלמעשה נקטינן דלא כהפמ"ג והמשנ"ב בזה⁸, ובארחות רבינו (ח"ג עמ' קצ"ה) מובא שהקה"י זצ"ל נהג כן אפי' בב"ב להוסיף מאכל בסעודה בט"ו אדר א', עפ"ד החזו"א שנקט דב"ב דינה כספס ט"ו (מחמת חיבורה ליפו שהיא ספק מוקפת חומה מימות יהושע בן נון).

ב' דרגות בחיוב משתה ושמחה בפורים

[ב] כתבנו דיש לחקור בד' הראשונים דס"ל דיש חובת משתה ושמחה בפורים קטן, האם הוא חובת משתה ושמחה גמור מדין פורים, או רק חיוב משתה ושמחה קצת, ונרחיב בביאור הדברים.

כתב הרמ"א (סי' תרצ"ה ס"ב) בשם ספר המנהגים 'וחייב במשתה ושמחה קצת בשני ימים, י"ד וט"ו, וכן נהגו, וכן מבואר בדברי רבינו פרץ הנ"ל. ובביאור הגר"א שם תמה ע"ז, דהא מבואר בגמ' דלולי הא דמבואר במגילת תענית 'לאסור את של זה בזה' לא היה איסור הספד ותענית בט"ו לפרזים, ואם יש אז חיוב משתה ושמחה כ"ש שיש בו איסור הספד ותענית⁹.

אכן בדברי רבינו פרץ שם מבואר דזהו גופא המקור לחיוב שמחה זה, מהא דקתני במגילת תענית בלבד, אלא קאי על דין משתה ושמחה קאי על איסור הספד ותענית בלבד, אלא קאי על דין משתה ושמחה האמור בפורים [דמזה ילפינן איסור הספד ותענית כמבואר בגמ' שם 'שמחה מלמד שאסורים בהספד, משתה מלמד שאסורים בתענית']¹⁰, אלא דמ"מ לא השוו את ב' הימים זל"ז לכל דיני הפורים אלא רק לענין איסור הספד ותענית וחיוב משתה ושמחה קצת. וגדר הדבר נראה לבאר דמצוות הפורים המוטלות אקרקפתא דגברא לקיימם פעם אחת הם רק ב"ד לפרזים ובט"ו למוקפין, אבל דינים כלליים המתילדים ממנהות היום כמו איסור הספד ותענית, לענין זה השוו במגילת תענית את ב' הימים זל"ז, וזהו הביאור בחיוב משתה ושמחה קצת, דא"י חיוב מסוים לעשות סעודה, אלא הוא חיוב כללי על ניהוג של שמחה בכל היום לקובעו כיום משתה ושמחה, וע"י שמרבה קצת בסעודה קובע את כל היום ליום משתה ושמחה, משא"כ בפורים יש חיוב מסוים של סעודה גדולה המתקיימת בפ"א

בט"ו אדר א' אלא רק ב"ד בו, הנה במאירי ותוס' ר"ד שם כבר עמדו בדקדוק זה ונקטו דכוונת הגמ' רק על פרזים ולא על מוקפין.

⁸ הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פ"ט הערה 28) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (זה השלחן ח"ג עמ' ס"ח) הגר"א זלזניק זצ"ל (קובץ המועדים עמ' שצ"ג) הגר"י פישר זצ"ל (אבן ישראל ח"ט סוס"י ס"ג) ועוד רבים.

⁹ והנה בחיי אדם (כלל קנ"ה ס"ה) נראה שהוקשה לו כן, וכתב ליישב דאין בזה שום חיוב אלא הוא מנהג גרידא, אך נראה דבד' הרמ"א א"א לומר כן, דהנה בחכמת אדם (קונט' מצבת משה אות ב') כתב לשיטתו דאבילות נוהגת בט"ו בפרזים, אולם ד' הרמ"א (סי' תרצ"ו ס"ד) דאין אבילות נוהגת בט"ו בפרזים, ומזה נראה דס"ל שיש חיוב שמחה ומשתה קצת בט"ו מדינא ואינו מנהג גרידא, וכן מוכח מדברי רבינו פרץ הנ"ל.

¹⁰ והגר"א דלא ניח"ל לומר כן, נראה פשוט דלטעמיה אזיל, לפ"מ שחידש בסי' תקס"ח ס"ז (והבאנו דבריו לעיל) דיסוד התקנה של מגילת תענית אינו שייך כלל למצוות הפורים אלא הוא דין בפנ"ע של איסור הספד ותענית בימים שנעשו בהם נסים לישראל האמורים במגילת תענית כמו בחנוכה וכי"ב, ולפ"ז פשוט דלא יתכן ללמוד מזה חיוב משתה ושמחה.

ועפ"ז מתבאר ד' הירושלמי ריש מגילה דבן כרך שקרא מגילה ב"ד יצא בדיעבד (הובא במשנ"ב סי' תרפ"ח סק"א), והביאור בזה דבן כרך הוא ג"כ בכלל תקנת י"ד שתקנו לכל ישראל (וכל' הירושלמי שם 'לפי שהוא זמן קריאה לכל'), אלא שתקנו לו לכתחילה לקרא בט"ו במקום י"ד, אבל לא נפקע בזה התקנה הכללית, ולכן אם קרא ב"ד יצא בדיעבד מדין קריאת כל העולם (והאריך בזה האבי עזרי ריש הל' מגילה).

וזהו ג"כ הביאור בדברי הרמ"א (סי' תרפ"ח ס"ה) שכתב דבן כרך שיצא בשיירה קודם י"ד קורא ב"ד כרוב העולם, וצ"ב למה הוצרך הרמ"א לטעם זה דקורא 'כרוב העולם', והא בלא"ה יש לחייבו מדין פרוז בן יומו, דהא הים והמדבר הם מקומות פרוזים. ומשמע מזה דאין דין פרוז ומוקף אלא כשהוא קבוע במקומו בעיר פרוזה או בעיר מוקפת ולא כשהוא בדרך, ועמדו בזה בספר ציץ הקודש (סי' נ"ג) וקה"י (מגילה סי' ה'). אמנם צ"ב מהו הטעם לחייבו ב"ד כרוב העולם, והא ודאי א"ז מצד דין רוב, דהא אין כאן שום ספק, והיה לנו לומר שלא יתחייב כלל לפי שאינו פרוז ואינו מוקף, ואין לו כלל מחייב של שניהם. אכן הביאור בזה הוא דביסודו הוי חיוב גברא על כל ישראל לקיים מצוות הפורים, וחילוק הזמנים של י"ד וט"ו הוא רק חילוק בזמני הקיום כמו שנתבאר, וחילוק זה תלוי אם הוא פרוז או מוקף, אבל מי שאינו פרוז ולא מוקף זמנו הוא ב"ד כרוב העולם.

נמצינו למידן דעיקר חיוב פורים הוא ב"ד והא דנפטרים המוקפין מחיוב של י"ד הוא משום שמתחייבים בט"ו במקום י"ד, אולם בפורים קטן לפי דברי הפמ"ג לא נתחדש כלל חילוק הזמנים של פרוז ומוקף, ועל כן כולם שוים לחיוב י"ד כמו בן כרך שיצא לדרך.

הטעם דלא תקנו דין פרוז ומוקף בפורים קטן

והטעם שלא תקנו חילוק הזמנים של פרוז ומוקף בפורים קטן, שמעתי לבאר עפ"ד שו"ת חת"ס (סי' ר"ח ד"ה ומ"ש דפורים) שכתב דאיסור הספד ותענית בפורים קטן הוא מן התורה דיש חיוב לעשות זכר לנס ע"ש היטב, [ובשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' נ"ח) שו"ת ערוגת הבשם (א"ח ח"ב סוס"י קפ"ב) ומשנת יעקב (זמנים ח"ב עמ' רע"ד) כתבו לבאר עפ"ז דעות הראשונים דיש חובת משתה ושמחה בפורים קטן בלא שאר מצוות הפורים, דזהו כדי לעשות זכר לנס], ולפ"ז י"ל דלענין זה די ביום אחד לכולם, ועי' רמב"ן ור"ן ריש מגילה שהאריכו לבאר למה חילקו חכמים בין הפרזים והמוקפין בפורים, וז"ל הרמב"ן: 'אני תמה מאד מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לעשות ישראל אגודות במצוה הזו וכו' למה חלקום לשתי כתות, ועוד היכן מצינו בתורה מצוה חלוקה בכך והתורה אמרה תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון' וכו' עכ"ל,

⁷ ל' הב"י בשם רבינו פרץ 'שהעולם לא נהגו לעשות משתה ושמחה כי אם ב"ד שבאדר הראשון אע"פ שבאדר השני נהגו גם בט"ו שמחה ומשתה, וטעמא משום דאמר תלמודא אין בין י"ד שבאדר הראשון וכו' ולא הזכיר ט"ו עכ"ל, [וכן כתבו הרמ"א והחיי אדם (כלל קנ"ה ס"מ) וקיצור שו"ע (סי' קמ"ב ס"י) ד"א שיש חיוב להרבות במשתה ושמחה ב"ד אדר א']. והפמ"ג פירש שבא למעט את המוקפין בט"ו, אולם ל' רבינו פרץ לפנינו הוא 'אמנם בט"ו צ"ע, שהרי גם באדר השני אין ט"ו נוהג כי אם מטעם לאסור של זה בזה, וגם בתלמודא קאמר אין בין י"ד שבאדר ראשון וכו' וט"ו לא הזכיר וכו' וגם העולם לא נהגו לעשות משתה כי אם ב"ד של אדר הראשון לבד' עכ"ל, ומבואר להדיא דכוונתו רק לגבי הפרזים דחייבים להרבות בסעודה ב"ד ולא בט"ו, אף שבפורים גדול הם חייבים להרבות קצת בסעודה גם בט"ו משום התקנה 'לאסור את של זה בזה' וכמש"כ הרמ"א (סי' תרצ"ה ס"ב) 'וחייב במשתה ושמחה קצת בשני ימים י"ד וט"ו וכן נהגו, וכן מבואר בעטרת זקנים (סי' תרצ"ז) בכוונת רבינו פרץ.

גם מה שהביא הפמ"ג שם ראיה מראיית רבינו פרץ מל' הגמ' (מגילה ו:.) 'אין בין י"ד שבאדר הראשון ל"ד שבאדר השני', ומשמע שאין שום דין

והיא אחת מד' מצוות היום הפרטיות כמו משלוח מנות ומתנות לאביונים, וחשוב זה ליכא בט"ו לפרזים. וכע"ז ראיתי בשר"ת חת"ס (א"ח סי' קס"ג) שכתב דגדר החילוק הוא בין קום ועשה לשוא"ת.

חיוב משתה ושמחה בליל פורים

ועד"ז נראה לפרש מש"כ הרמ"א (סי' תרצ"ה ס"א) דאע"פ שסעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא יד"ח, מ"מ גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה, וכתב המשנ"ב (סק"ג) 'ואפילו כשחל י"ד במוצ"ש דעשה סעודה חשובה בסעודה שלישית, מ"מ צריך להרבות קצת בלילה לכבוד פורים, אך אינה סעודה כמו למחר, דשם צריך להרבות יותר' עכ"ל. וצ"ב מנלן ב' דרגות חיוב אלו של סעודה. אכן להאמור נראה דהביאור בזה, דבדאי חובת סעודה היא רק ביום, והחיוב בלילה אינו משום חובת סעודה אלא משום חיוב כללי של ניהוג שמחה הנוהג גם בלילה, כמו איסור הספד ותענית הנוהג גם בלילה.

[והנה בטורי אבן (מגילה ז:): תמה מ"ט יש איסור הספד ותענית בליל פורים, והלא המקור לאיסור הספד ותענית הוא מל' הכתוב 'מי משתה ושמחה' כמבואר בגמ', וכיון דחובת משתה אינה אלא ביום וילפינן לה מל' הכתוב 'מי', ה"נ איסור הספד ותענית בדין שלא יהא נהוג אלא ביום. ובספר כתבי קה"י החדשים (סי' קע"ט) וספר אסיפת שמועות (להגר"ג אדלשטיין זצ"ל עמ' קנ"ג) כתבו ליישב דיום כולל כל המעט לעת, אלא שהיום עיקר והלילה טפל, ולכן לגבי איסור הספד ומלאכה שהוא איסור על כל רגע ורגע ביום הפורים גם הלילה בכלל האיסור, אבל לענין סעודה שמצותה לקבוע סעודה פעם אחת ביום ואין חיובו בכל רגע ורגע, בזה בעינן שיקבע הסעודה ביום שהוא העיקר ועי"ז חשיב יום משתה, אבל כשקובע בלילה לא חשיב עי"ז כיום משתה, עכ"ל ד"ד.]

ועפ"ז נראה לבאר ג"כ ד' הראשונים דס"ל דיש חובת משתה ושמחה בפורים קטן, דהנה תוס' (מגילה ו:) תמהו על דעה זו, דהא בגמ' אמרו 'הא לענין הספד ותענית זה וזה שוין', ולדעות הנ"ל הול"ל 'הא לענין משתה ושמחה זה וזה שוין'. ונראה לבאר דגם לדבריהם אי"ז חיוב סעודה כמו בפורים גדול, אלא הוא חיוב להרבות קצת בסעודה כמו בט"ו לפרזים (וכע"ז כתב הנהר שלום סי' תרצ"ז סק"א בישוב קושיית התוס'), וזה נכלל בכלל איסור הספד ותענית שענינו לנהוג ניהוג שמחה בכל היום, דהא דילפינן מקראי (בגמ' מגילה ו:) דמצוות הפורים נהוגות רק בחודש אדר ב' ולא בחודש אדר א', היינו רק לענין המצוות המעשיות המוטלות אקרקפתא דגברא לקיימם פעם אחת, אבל דינים כלליים המתייחדים ממהות היום כמו הספד ותענית לענין זה לא נתמעט אדר א', ועד"ז כתב החת"ס (שם) ע"פ דרכו, דהמיעוט של אדר א' ממצוות הפורים הוא רק על קום ועשה ולא על שוא"ת, וכ"כ האבני נזר (א"ח סי' תקט"ו).

ועפ"ז נראה לבאר היטב סברת רבינו פרץ (שהובא בהערה) שכתב

דתקנת מגילת תענית 'לאסור את של זה בזה' נאמרה רק בפורים גדול ולא בפורים קטן, וכ"כ התוס' רי"ד והמאירי (מגילה ו:), וצ"ב דבשלמא התוס' רי"ד והמאירי י"ל דס"ל דאין חיוב משתה ושמחה בפורים קטן, ולכן י"ל דתקנת 'לאסור את של זה בזה' נאמרה רק בפורים שנוהגים בו מצוות היום, אבל לד' רבינו פרץ דיש חיוב משתה ושמחה בפורים קטן, ורק שאר מצוות היום לא נוהגים בו, א"כ מהיכ"ת שלא נאמרה תקנת מגילת תענית גם בפורים קטן להשוות את יום ט"ו ליום י"ד. אולם להאמור נוחא, דפורים קטן נתמעט מכל המצוות של פורים גדול ואין בו כי אם חיוב ניהוג שמחה כמו ביום ט"ו לפרזים, ולכן י"ל דלענין חיוב קלוש זה לא השוו את יום ט"ו ל"ד.

והנה ל' הרמ"א היא 'מכל מקום ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים', ובפשוטו מש"כ הרמ"א להרבות 'קצת' בסעודה הוא כעין פשרה בין הדעות, דכיון דהוי חומרא בעלמא די במה שירבה קצת בסעודה, אולם להאמור יתכן דאי"ז בתורת פשרה, אלא גם להדעות דיש חיוב משתה ושמחה, אין חיוב של סעודה גדולה אלא רק להרבות קצת בסעודה כמו בט"ו לפרזים.

ומעתה נשוב לבאר אם בשנה זו שחל ט"ו בשבת נדחה חובת הסעודה ליום א' כמו בפורים המשולש, ונראה פשוט דתלוי בב' הצדדים הנ"ל, אם חיוב משתה ושמחה בפורים קטן הוא חיוב סעודה כמו בפורים גדול או חיוב רק של ניהוג שמחה כמו שנתבאר, דלצד הא' דהוי חיוב סעודה כמו בפורים גדול הרי זה נדחה ליום א' כמו בפורים גדול, דמאי שנא, [והנה המקור לדין פורים המשולש שנדחה חובת הסעודה ליום א' הוא מהירושלמי, ושם מבואר כן גם לענין סעודת ר"ח שחל בשבת (הובא במג"א סי' תי"ט ובשעה"צ שם סק"ה), וחזינן דא"צ שם פורים כדי לדחותו ליום א'], אכן לפי צד הב' נראה דאינו נדחה ליום א', דרק על חובת סעודה יש דין תשלומין ולא על דיני ניהוג שמחה של היום, ופשוט, [וכמו לגבי פורים דמוקפין שחל בשבת, דאע"פ שיש חובת משתה ושמחה קצת לפרזים, מ"מ אין להם דין תשלומין ע"ז ביום א', כמו שהבאנו לעיל דד' רוב פוסקי זמנינו דמותר בהספד ותענית ביום זה, וגם להדעות דאסור בהספד ותענית, היינו משום דס"ל דגם ביום ט"ז אדר חל התקנה 'לאסור את של זה בזה', ולדבריהם יש שכתבו דיש ג"כ חיוב משתה ושמחה קצת מטעם זה, עי' ספר פורים משולש להגר"ש דבליצקי זצ"ל (פ"ז הערה ב').]

שו"ר בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' קכ"ד) שהאריך לבאר כעין דברינו, דגם לד' הרמ"א דראוי להרבות קצת בסעודה בפורים קטן, מ"מ יכול לקיים זאת גם בשבת ואינו נדחה ליום א', אך בטעם החילוק לא נחית לכל האמור, אלא כתב לחלק בין סעודה גדולה ל'ירבה קצת בסעודה', דגדר זה מתקיים בהוספת מאכל אחד, ולכן יכול לקיימו גם בשבת, כמו שנוהגים בר"ח שחל בשבת, ע"ש בכל דבריו.